

T. Semashko, PhD, Associate professor

Taras Shevchenko national university of Kyiv, Kyiv

STEREOTYPES AS A WAY TO CATEGORIZE THE LINGUISTIC EXPERIENCE OF AN ETHNIC CONSCIOUSNESS

The article deals with the Interaction of linguistics with other scientific disciplines, idea interaction between language and culture, language and thought..

Keywords: cognitive linguistics, knowledge categorization , stereotype picture of the world

УДК81'44(811.111+811.161.2)(045)

Л. Рибачківська, аспірант

Київський національний лінгвістичний університет, Київ

МІСЦЕ ЗІСТАВНОГО СЛОВОТВОРУ У СУЧАСНІЙ КОНТРАСТИВНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Стаття присвячена визначенню актуальних проблем контрастивної лінгвістики, зокрема місця зіставного словотвору в контрастивістиці.

Ключові слова: контрастивна лінгвістика, зіставний словотвір, дослідження.

На кінець XX століття припадає формування нових наукових галузей, у тому числі і в лінгвістиці, що пов'язується з «необхідністю поступового наближення до якісно нових наукових вимірів сприйняття світу» [10, с. 50]. Однією з таких галузей можна вважати контрастивну лінгвістику.

Контрастивна лінгвістика – це розділ мовознавства, метою якого є виявлення подібностей і відмінностей двох чи більше мов на всіх рівнях їх структури. З одного боку, вона базується на загальних підходах до аналітичного порівняння мов у плані наявних в них подібностей і розбіжностей, а з іншого боку – включає пошук міжмовних співвідношень в конкретних мовах, які є об'єктом зіставлення [4: с. 59].

Актуальність пропонуваної теми продиктована потребами вивчення зіставного словотвору в контрастивній лінгвістиці та узагальнення напрацьованого попередниками в галузі їх дослідження. Проблеми виникнення контрастивної лінгвістики були й залишаються актуальними в українському та зарубіжному мовознавстві.

Мета статті полягає в визначенні місця зіставного словотвору у контрастивній лінгвістиці.

Досягнення зазначеної мети передбачає розв'язання наступних завдань: простежити історію становлення, проблематику та основні завдання контрастивної лінгвістики; визначити актуальність зіставного словотвору у сучасній лінгвістиці; проаналізувати перспективи подальшого розвитку словотвірних студій.

Ідеї контрастивної лінгвістики не нові. Зіставні дослідження двох мов відбувалися вже

© Л. Рибачківська, 2014

в далекому минулому. До ранніх джерел контрактивної лінгвістики можна віднести лексичні зіставлення шумерського та аккадськогодіалекту у Вавилоні, зіставлення санскриту з ведійською мовою в граматиці давньоіндійського мовознавця Паніні, спроби граматичних зіставлень різних мов з латинською та давньогрецькою вченими пізньогоСередньовіччя та Відродження та ін. Під порівняльною граматикую (vergleichendeGrammatik) А.В. фон Шлегель мав на увазі фактично зіставне мовознавство [6: 2].

До перших досліджень контрастивістики слід віднести праці І.О. Бодуена де Куртене, які стосуються порівняння слов'янських мов з іншими індоєвропейськими мовами, де власне і висувається принцип зіставного аналізу мов, незалежно від їх спорідненості. Ця традиція була продовжена вченими Празького лінгвістичного гуртка, у першу чергу, В. Матезіусом, який підкреслював, що «до правильного розуміння мови можна прийти, лише зіставляючи її з мовами іншихтипів».

Іншим джерелом контрастивної лінгвістики є цікаві дослідження Ч. Фріза, присвячені питанням викладання іноземних мов. У значній мірі ідеї Ч. Фріза знайшли своє втілення у книзі Р. Ладо «Linguisticsacrosscultures» (1957), яка ознаменувала собою появу контрастивної лінгвістики як самостійного розділу мовознавства[3].

У працях російських мовознавців кінця XIX – початку XX ст. О.О. Потебні, Ф.Є. Корша, пізніше Є.Д. Поліванова (всі – з нахилом у типологію), праці В. О. Богородицького, І.О. Бодуена де Куртене, Л. В. Щерби вміщували не лише багатий матеріал із зіставного вивчення мов, а й положення про використання контрастивної лінгвістики з викладенням теоретичних основ для порівняння рідної та іноземної мови.

Викремленню контрастивної лінгвістики у самостійну галузь мовознавства сприяло проведення спеціалізованих конференцій, присвячених контрастивним дослідженням (перша в Джорджтауні, США, 1968 рік), а також включення контрастивної лінгвістики у програму міжнародних лінгвістичних конгресів (з 1972 року) [15: 239].

За останні три десятиліття з'явилося чимало так званих контрастивних проєктів, які об'єднали лінгвістів для системного зіставлення тих чи інших пар мов. Вони покликані дати практичні рекомендації, які б сприяли прискоренню та вдосконаленню викладання іноземних мов. Перші спроби розробок такого роду були здійснені в Центрі прикладної лінгвістики в США, де ще в 1959 році почалась робота над серією контрастивних досліджень мовних структур. Англійська мова зіставлялася з п'ятьма найбільш поширеним в навчальній практиці США мовами: французькою, німецькою, італійською, російською та іспанською. Пізніше контрастивні проєкти почали створюватися в Європі. До числа найбільш відомих з них належать німецько-англійський (керівник – Г. Нікель), польсько-англійський (Я. Фіш'як), угорсько-англійський (Л. Деже) і румунсько-англійський (Д. Чігоран).

У вітчизняному мовознавстві початок зіставних досліджень пов'язаний із працями О. О. Потебні (1835 – 1891). Його фундаментальні розвідки «Із записок з руської граматики», в якій описано в зіставному плані системи східнослов'янських мов у їхніх зв'язках з іншими мовами, і “Про деякі символи в слов'янській народній поезії”, де представлена специфіка символічних значень слів у слов'янських мовах, цінні не тільки своїм надзвичайно багатим різномовним фактажем, а є зразком наукового підходу до контрастивного вивчення явищ різних мов у суто лінгвістичному й етнокультурологічному аспектах.

Помітний внесок у контрастивне дослідження мов зробив Л.А. Булаховський. Так, зокрема, багато цінних спостережень контрастивногхарактеру міститься в таких його

працях, як “Нариси з загального мовознавства” (1955), “Українська мова серед інших слов’янських” (1942), “Виникнення української мови та її положення серед інших слов’янських” (1948), “Питання походження української мови” (1956), у багатьох його розвідках із акцентології.

Спеціально проблемам контрастивної лінгвістики присвятив низку праць Ю.О. Жлуктенко. Він є автором ряду зіставних досліджень англійської, німецької й української мов, у тому числі підручника “Порівняльна граматики англійської та української мов” (1960). Багато цікавих оригінальних положень із зіставного мовознавства викладено в його загальнотеоретичних статтях: “Контрастивний аналіз як прийом мовного дослідження” (1979), “Про деякі питання контрастивного аналізу мов” (1978) та ін.

У 1976 році Ю.О. Жлуктенко та В.Н. Бублик опублікували першу в історії українського мовознавства статтю, присвячену контрастивній лінгвістиці (“Контрастивна лінгвістика: Проблеми і перспективи”). Саме тут вперше в українській лінгвістичній літературі «офіційно» вжито термін *контрастивна лінгвістика*. Автори зробили спробу заповнити теоретичну лакуну та подали загальний огляд багатьох основних напрацьованих у галузі теорії контрастивної лінгвістики, які існували на той час. У статті згадано імена відомих лінгвістів, зокрема Г. Хельбіга, О. Реформатського, Н. Хомського та ін., а в списку літератури знаходимо також імена Р. Ладо, В. Матезіуса, М. Галідея, Е. Косеріу, Л.В. Щерби, В.М. Ярцевої, В.Г. Гаката ін. У цій своїй розвідці Ю.О. Жлуктенко та В.Н. Бублик заперечують популярну на Заході думку про те, що засновниками контрастивної лінгвістики як окремої дисципліни варто вважати Р. Ладо і Ч. Фріза. Дослідники стверджують, що насправді ця заслуга належить мовознавцям Празької школи, зокрема В. Матезіусу [5].

За його редакцією і участю вийшли колективні праці “Нариси з контрастивної лінгвістики” (1979), “Порівняльні дослідження з граматики англійської, української і російської мов” (1981) і “Німецько-українські мовні паралелі” (1977). Ю.О. Жлуктенка по праву вважають ученим, який “започаткував в Україні розвиток контрастивної лінгвістики” [1: 280].

Велике місце у цьому аспекті належить контрастивістам радянського та пострадянського простору: Ю.Д. Апресяну, С.Г. Бережану Р.О. Будагову, В.Г. Гаку, А. Гудавічусу, А.Є. Супруну, В.М. Ярцевій та ін. Серед представників закордонних шкіл варто згадати прізвища Г. Вежбицької, Е. Косеріу, Р. Ладо, Ш. Баллі, В. Матезіуса, Б. Потье, Р.Дж. Пьетро, В. Скалічки, С. Ульмана, Ч.А. Фергюсона, Г. Ніккеля Г. Хельбіга, Р. Штернеманна та інші. Саме у працях зазначених мовознавців було закладено підґрунтя для подальших контрастивних досліджень у лінгвістиці.

Зіставний метод вивчали у своїх працях Дж. Грінберг, С.Д. Кацнельсон, Б.А. Успенський, В.М. Ярцева, Ю.В. Рождественський, С.Г. Шафіков, В.Г. Гак, В.Д. Аракін, В.В. Левицький, А. Lehrer, Н. J. Seller, Ch. Fillmore, U. Weinreich.

Значний внесок у розвиток та становлення зіставного вивчення лексики споріднених та неспоріднених мов належить представникам різних сучасних вітчизняних лінгвістичних шкіл, зокрема В.В. Акуленку, Л.В. Бублейник, І.О. Голубовській, В.В. Жайворонку, Ю.О. Жлуктенку, В.Д. Каліушенку, В.І. Кононенку, М.П. Кочергану, В.М. Манакіну, В.М. Русанівському, О.О. Тараненку, О.В. Тищенку, М.П. Фабіан та іншим.

Н.Б. Гвішіані виділяє такі головні ознаки контрастивного дослідження: характер об’єкта дослідження (споріднені, неспоріднені і близькоспоріднені мови, національ-

ні варіанти, діалекти, професіональні мови та ін.); мета порівняння (аналіз ступеня спорідненості мов, пошук універсалій, встановлення еквівалентності і міжмовних співвідношень); напрям порівняння (синхронія, діяхронія); теорія як система науково доведених характеристик об'єкта дослідження; метод як система прийомів порівняльного аналізу [4: 60].

Метою контрастивної лінгвістики було і залишається виявлення подібностей і відмінностей двох чи більше мов на всіх рівнях їх структури.

З одного боку, вона базується на загальних підходах до аналітичного порівняння мов у плані наявних в них подібностей і розбіжностей, а з іншого боку – включає пошук міжмовних співвідношень в конкретних мовах, які являються об'єктом зіставлення [4: 59].

Зіставна лінгвістика диференціюється за зіставляваними мовами (дві і більше; споріднені, віддалено споріднені, неспоріднені), за підсистемами мови (зіставна лексикологія, граматики, фразеологія і т. п.), а також за напрямками аналізу (типологічні, транслаяційні та ін.) [13: 8].

Контрастивна лінгвістика порівнює дві мови незалежно від ступеню їхньої спорідненості з метою виявлення подібних та відмінних рис між ними. Проте констатація лише синхронних відмінностей лексем різних мов, що зіставляються, завжди буде страждати від неповноти дослідження, якщо не спробувати показати причини та еволюцію семантичних розбіжностей. Тому стислі історичні довідки в необхідних випадках не будуть зайвими.

Таким чином, контрастивна лінгвістика, хоча і ставить за мету виявлення відмінних рис у мовах, що зіставляються, на синхронному зрізі, може звертатись до різних рівнів аналізу в залежності від конкретних параметрів зіставлення, характеру мов та успішно використовувати елементи діяхронії для більш глибокого пояснення сучасних мовних відмінностей [9: 19].

Зіставний аналіз допомагає виявити і класифікувати відмінні та подібні риси таких полів для різних мов, спробувати вирішити більш глобальні проблеми, як співвідношення мислення та мови, культури й мови, пізнання й мови, адже ще О.О. Потебня писав, що «сам процес пізнання є процесом зіставлення». За допомогою такого аналізу ми можемо глибше вивчити суб'єктивні елементи культури – «всі ті аспекти, яких ми не можемо побачити або торкнутись, але які, як ми знаємо, існують, наприклад, соціальні норми, звичаї, цінності» [11: 43].

В Україні міжмовні зіставлення проводилися на всіх основних та проміжних рівнях мови: словотвірному, фразеологічному, морфологічному, синтаксичному, лексико-семантичному й фонетичному.

Українському мовознавству належить пріоритет у зіставному вивченні словотвору. Він був предметом зацікавлень І.І. Ковалика ще в 60-х роках минулого століття.

Зіставне вивчення словотвору східнослов'янських мов продовжив учень І.І. Ковалика Т.М. Возний (1981). У 1985 вийшов «Російсько-український словотворчий словник» З.С. Сікорської, в якому розкрито правила зіставного словотворення. Семантичну деривацію в зіставному аспекті в сучасних російській та англійській мовах досліджував Ю.В. Попов (1996). Досить детально в зіставному плані описано словотвір української й російської мов у колективній монографії «Зіставна граматики російської й української мов» за редакцією Н.Г. Озерової [14].

Більшість дослідників сходиться на тому, що ефективність контрактивного аналізу значною мірою залежить від того, наскільки об'єктивним і точним буде еталон, на основі якого визначається ступінь реалізації даної ознаки. Поширеною є думка, що найбільш зручним для такої ролі було б використання особливої метамови, мови-посередника. Проте, як стверджує О.О.Земська, лінгвісти ще не знайшли чітких і об'єктивних критеріїв виділення цієї одиниці зіставлення. У рамках цього підходу зіставний аналіз може здійснюватися від форми до змісту і від змісту до форми. Шлях відформи до зміступередбачає вивчення стилістичних особливостей в зіставлюваних мовах, міжмовну словотвірну омонімію тощо. Зворотній напрям дає можливість виявити специфіку вираження одних і тих самих словотвірних значень у різних мовах, тобто типи міжмовних відповідників, словотвірний потенціал різних класів слів тощо.

На думку О.О.Земської, пріоритет слід надавати смислу, а не формі, оскільки остання, будучи не універсальною, сама по собі не може служити основою цілісного зіставлення. Разом з тим, контрактивний аналіз мов повинен охоплювати всі рівні словотвірної системи [12].

Такі описи словотвірної системи повинні базуватися на принципі системності, оскільки визнання системного характеру словотвору диктує багатоаспектність дослідження.

Про актуальність досліджень у межах зіставного словотвору свідчить міжнародний проєкт під керівництвом С. Гайди, учасниками якого до XIII Міжнародного з'їзду славістів (Любляна, 2003) було видано монографію "Komparacja współczesnych języków słowiańskich. Słowotwórstwo. Nominacja".

Одним із складних моментів контрактивного аналізу словотвору є вибір одиниці зіставлення. За період з 50-х рр. і до нашого часу у зіставному аспекті досліджувалися різні словотвірні явища і підсистеми (Т.М.Возний та ін.). Представники зіставної дериватології, такі як Т.М. Возний, В.М. Вовк, Н.Б. Іваницька, Н.О. Ярошенко та ін., наполягають на необхідності вивчати не лише бінарні відношення між похідними і твірними словами, а також й комплексні одиниці системи словотвору. Однією з таких одиниць є словотвірне гніздо.

Отже, виходячи із вищезазначеного, можна стверджувати, що контрактивна лінгвістика посідає одне із цільних місць у мовознавчих студіях. Це пов'язано із зростаючою роллю міжмовної комунікації у всіх її проявах (інтернаціоналізація європейських стандартів освіти, потреби для перекладу у різних областях діяльності); із відходом від структуралізму і ранньої генеративної граматики; із виникненням корпусної лінгвістики, яка вперше відкрила перед мовознавцями можливість повного аналізу матеріалу, виявлення кількісних закономірностей вживання слів і експеримент.

Характерною рисою сучасної лінгвістики є помітне зростання кількості синхронно-зіставних досліджень різних рівнів мовних систем. На досягнення контрактивного мовознавства орієнтується й відносно молода його галузь – зіставна дериватологія, представники якої (Т.М. Возний, В.М. Вовк, Н.Б. Іваницька, Н. О. Ярошенко та ін.) наполягають на необхідності вивчати не лише бінарні відношення між похідними і твірними словами, а також й комплексні одиниці системи словотвору.

Зіставне вивчення мов важливе не лише для типологічних досліджень, але й для внутрішньомовних студій, оскільки сприяє виявленню того, що може бути непоміченим при суто внутрішньомовному аналізі.

Проблематика зіставного вивчення лексичної системи залишається у центрі уваги сучасної лінгвістики, оскільки зіставлення її окремих фрагментів дозволяє встановити, з одного боку, загальні закономірності, універсалії, з іншого боку, виявити своєрідність механізму образного переосмислення, проаналізувати специфічні риси, характерні для кожної конкретної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Биховець Н.М., Непокупний А.П. Дослідження романських, германських та балтійських мов. Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України (1930-2005. Матеріали до історії). К.: Довіра, 2005. – С. 279–292.
2. Гак В. Г. О контрастивной лингвистике / Владимир Григорьевич Гак // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XXV. – Контрастивная лингвистика. – М., 1989. – С. 5–17.
3. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология. – М., 1997. – 320 с.
4. Гвишиани Н.Б. Контрастивные исследование современных языков и корпусная лингвистика / Н.Б. Гвишиани // ФН. – 2004, №1. – С. 59 – 69.
5. Жлуктенко Ю. О. Контрастивна лінгвістика: проблеми і перспективи /Ю. О. Жлуктенко, В. Н. Бублик // Мовознавство. –1976. –№ 4. – С. 3–15.
6. Конечкая В.П. Введения в сопоставительную лексикологию германских языков. – М., 1993. – 236 с.
7. Кочерган М.П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу // Мовознавство, 2004. – №5–6. – С. 12 – 21.
8. Кочерган М.П. Проблеми зіставної семантики. // Збірник наукових статей. Випуск 5. – К: КДЛУ, 2001. – 386с.
9. Манакін В.М. Деякі питання контрастивної лексикології слов'янських мов / В.М. Манакін// Мовознавство, 2003. – №4. – С. 26 – 37.
10. Манакін В.М. Проблеми контрастивної лексикології близькоспоріднених мов // Мовознавство, 1994. – №1. – С. 50–58.
11. Мацумото Д. Психология и культура. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2002.– 416с.
12. Сегін Л. В. Структурно-семантична типологія словотвірних парадигм дієслів динамічної просторової локалізованості в українській і польській мовах: дис. ...канд. філол. наук: 10.02.17 /Любомір Васильович Сегін / Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2003.– 20 с.
13. Солодуб Ю.П. Контрастивная фразеология/ Ю. П. Солодуб// Филологические науки, 1998. – №4. – С. 57–65.
14. Сопоставительная грамматика русского и украинского языков. Отв. ред. Н. Г. Озерова. – К.: Наукова думка. – 2003. – 534 с.
15. Языкознание. Большой энциклопедический словарь. Гол. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд. – М.: Большая Российская Энциклопедия, 1998. – 685 с.
16. Ярошенко Н.О. Структурно-семантичні особливості сучасних словотвірних гнізд з вершинами сажать, садити і sadzić у російській, українській і польській мовах у зіставленні з англійською мовою: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17 / Донецький національний університет. – Донецьк, 2006. – 20 с.

Стаття надійшла до редакції 12.08.14

Л.Е. Рыбачковская, аспирант

Киевский национальный лингвистический университет, Киев

МЕСТО СОПОСТАВИТЕЛЬНОГО СЛОВООБРАЗОВАНИЯ В КОНТРАСТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

Статья посвящается определению актуальных проблем контрастивной лингвистики, в частности, места сопоставительного словообразования в контрастивистике.

Ключевые слова: контрастивная лингвистика, сопоставительное словообразование, исследование

THE PLACE OF COMPARATIVE WORD-FORMATION IN MODERN CONTRASTIVE LINGUISTICS

The article is dedicated to the determination of actual problems of contrastive linguistics, especially the place of comparative word-formation in contrastive linguistics.

Keywords: contrastive linguistics, comparative word-formation, research.

УДК 811.11+811.16]²44(045)

І. Прищепчук, аспірант

Київський національний лінгвістичний університет, Київ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СЕМАНТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІЕСЛІВ З ПОНЯТТЄВИМ КОМПОНЕНТОМ “СВІТЛО” У ГЕРМАНСЬКИХ ТА СЛОВ’ЯНСЬКИХ МОВАХ

Статтю присвячено вивченню теоретичних та методичних засад дослідження семантичного розвитку дієслова у діахронії. Основна увага зосереджена на роз’ясненні об’єктивних змін у пріоритетних напрямках сучасної етимології та історичної індо-європейістики. Окреслено основні терміни та процедури семантичної реконструкції слов’янських та германських дієслів з семантикою світіння.

Ключові слова: етимологія, семантична еволюція, реконструкція праоснов, типологічний паралелізм.

Зміщення вектору лінгвістичних досліджень у напрямку антропоцентризму і відповідна зміна панівної лінгвістичної парадигми на когнітивно-дискурсивну не могли не позначитися на тенденціях розвитку діахронічних досліджень мови. Опрацювання семантичних моделей розвитку слова від правови до сьогодення не може залишатися поза увагою вченого-філолога не лише тому, що поняття синхронії є відносним. Розуміння когнітивних механізмів зміни значення слова надає додаткові можливості як для надійних реконструкцій, так і для вирішення питань семантики у цілому.

Хоча останнім часом спостерігається значна увага до проблем семантичних трансформацій у діахронії, у зіставному аспекті ця проблема не є ґрунтовно дослідженою. До

© І. Прищепчук, 2014